

# Skånska slottsträdgårdar, herrgårdsparker och gestaltade godslandskap

KJELL LUNDQUIST

Skåne är känt för sina många och stora gods och gårdar: slott, borgar och herrgårdar. Det finns uppskattningsvis runt 200–250 dylika byggnader i de två tidigare skånelänen, beroende på vilka kriterier som ställs. Dessa egendomar ger genom sin tusenåriga historia och hävd hela landskapet en identitet och en hög status. I Skåne är också slotten, jämte klostren och kyrkogårdarna, bärarna av den allra äldsta trädgårdskulturen i landskapet (fig. 1).

I år (2010) är det tolv år sedan kursen "Bevarande, vård och restaurering av historiska trädgårdsanläggningar" (LP0490), en fördjupningskurs om 15 hp på avancerad nivå i trädgårdsrestaurering, gick för första gången (1999) vid Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) i Alnarp. Med utgångspunkt i den internationella Florensdeklarationen (1982) och i den svenska Kulturminneslagen (1989) har hittills 18 st större skånska gods- och parkanläggningar utförligt och omfattande dokumenterats inom ramen för denna kurs, och blivit föremål för samtal, diskussioner och förslag till bevarandeåtgärder.

## Skånes slott, gods och gårdar – ett levande kulturarv, men hur länge?

Skåne är i mångas ögon ett med sina slott och med sina stora gods och gårdar. Även om de inte framträder i landskapet på samma påtagliga och imponerande sätt som för bara något århundrade sedan – det finns ju så mycket annat som stör – så frammanar varje historiskt skånskt och landskapligt studium med nödvändighet bilder av tinnar och torn, sammanhållna och välordnade miljöer och – stora trädgårdar. Egendommarna ger genom sin långa historia, sina traditioner och sitt pågående bruk hela landskapet en speciell karaktär, och igen, en hög status. Turistnäringen exploaterar också gärna slotten, ett bevis bland flera på



Figur 1. Vegeholm, strax sydväst om Ängelholm i nordvästra Skåne, byggdes under det tidiga 1500-talet av den danske riksmarskalken Tyge Krabbe. Vegeholms trädgårdsanläggningar var föremål för kursens undersökningar under våren 2009. (Foto: Kjell Lundquist, 10 mars 2009)

deras betydelse. I Skåne är just borgarna och slotten, jämte klostren och kyrkogårdarna, bärarna av den allra äldsta trädgårdskulturen i landskapet. Under århundraden har de successivt blivit hemvist för några av de främsta konstnärliga trädgårdsuttrycken. Många godsanläggningar, om än långtifrån alla, lever fortfarande i tradition genom det obrutna bruket av jord, skog och vatten sedan medeltiden, ofta förvaltade genom århundraden av samma ägarfamiljer.<sup>1</sup>

Självfallet är slotten och de stora gårdarna och godsanläggningarna i första hand ägarnas speciella angelägenhet och ansvar. Men de är också en angelägenhet för hela landet som bärare av historia, kultur och konst, både i sig själva och som monument för vad de härigenom representerar. Ibland har samhällets intresse formaliserats i byggnads-

minnesförklaringar, riksintressen, kulturmiljöprogram, lokala "K/Q-märkningar" eller i olika informella samråd. Få är de som inte delar uppfattningen om att de skånska slotten och godslandskapen utgör en nationell kulturskatt, oavsett politisk hållning och estetiska preferenser.

Hur skall då de skånska godsen och gårdarna möta sitt andra årtusende? Vems är ansvaret? Vad är viktigt? Hur skall de tidigare tusen trädgårds-, park- och landskapsåren förvaltas konkret i dagens fysiska verklighet, i geografien? Skall man göra mycket eller lite, göra medvetna och reflekterande val eller låta den löpande driftens vardagliga och praktiska krav successivt ges tolkningsföretäde? Och – vem skall egentligen betala för eventuella eftergifter åt kulturen?

Vad vi alla hur som helst bör erkänna,

<sup>1</sup> Totalt 75 skånska anläggningar har presenterats i de olika utgåvorna av *Svenska slott och herresäten* (1908–33) och åtta har också mätts upp av Arkitekturminnesföreningen i det anrika verket *Svenska Trädgårdskonsten* (1930–31), Bonnier och Lundquist 1966, s. 11–13, 93–94.



Figur 2. Byggnadsminnet Trädgårdsföreningens park i Göteborg. Omfattande markarbeten framför Palmhuset inför utställningen Göteborgs Lustgårdar 2008. Kortenstäl, fiberduk och dräneringslangar – långt från 1800-talets och parkens ursprungliga trädgårdshantverk. (Foto: Kjell Lundquist, 20 maj 2007)



Figur 3. Grönsö. Diskussion om förnyring av hästkastanjeallén (*Aesculus hippocastanum*) upp till slottet, planterad på 1750–60-talet. Hela allén planterades om med nya hästkastanjer hösten 2009, uppdragna ur kastanjer som skördats från de gamla träden åtta år tidigare. (Foto: Kjell Lundquist, 13 maj 2009)

oavsett vilken roll eller vilka ideella eller ekonomiska intressen vi än har, är att det sker förändringar på våra slott, i våra slotts- och herrgårdsparker och i våra godslandskap. Förändringar sker alldeles oavsett vad vi tycker om dem, gör eller inte gör och hur vi ideologiskt förhåller oss till dem. Frågan blir istället vilka förändringar vi vill se, vilka vi vill undvika, vilka som är bättre respektive sämre för oss på sikt och – vem som i så fall implicit eller uttalat skall ges eller redan har skaffat sig tolkningsföretäret att ge uttryck för sina uppfattningar.

Så är vi då mitt uppe i restaureringens sköna men ack så svåra konst. ”Kulturminnesvårdens ständiga fråga”, skriver konsthistorikern Göran Kåring, ”är om vi skall låta monumenten åldras eller försöka bevara dem evigt unga – och i så fall hur”. Han fortsätter: ”Vi har slitits mellan respekten för den nötta ytan och viljan att laga och fräscha upp. Hur balansgången utfallit kan vi avläsa i objekten, men vi saknar dokumentation av vilka alternativ som valts bort och varför; vilka olika skäl – ekonomiska, politiska, estetiska, som legat bakom en restaurering.”<sup>2</sup>

### Kursen ”Bevarande, vård och restaurering av historiska trädgårdsanläggningar”<sup>3</sup>

Kursen ”Bevarande, vård och restaurering av historiska trädgårdsanläggningar”

(LP0490) är en fördjupningskurs om 15 hp på avancerad nivå i trädgårdsrestaurering. Den tillskapades för tolv år sedan, gick första gången 1999, administreras av Område Landskapsarkitektur, och riktar sig till alla intresserade behöriga studenter i Norden. Kursen har bytt namn, kursbeteckning och akademisk nivå tillhörighet ett par gånger, men i grunden är det samma utgångspunkt, riktning, mål, uppläggning och innehåll som styrt och fyllt kursen hela tiden. Hela 18 st större skånska gods- och parkanläggningar finns i dagläget utförligt och omfattande dokumenterade som en följd av denna satsning.

Det är viktigt att framhålla att kursen hela tiden tagit och tar sin utgångspunkt i ICO-MOS/IFLA:s *Florensdeklaration* (1982)<sup>4</sup>, och följer dess artiklar rakt igenom, liksom i kursens större arbeten. Ja, all undervisning i ämnesrådet trädgårds-, park- och landskaphistoria vid SLU, Alnarp, har sedan 1982 för övrigt vilat på *Florensdeklarationens* intentioner och artiklar och genomförs också i den svenska *Kulturminneslagens* (1989) anda.

Kursen ”Bevarande, vård och restaurering av historiska trädgårdsanläggningar” har ambitionen att förmedla kunskaper och färdigheter i hela problematiken rörande bevarande, vård och restaurering av historiska trädgårds-, park- och landskapsanläggningar: teoretiskt, ideologiskt,

lagstiftningsmässigt, praktiskt, tekniskt och gestaltningsmässigt (fig. 2). Kursen består sammanfattningsvis av en serie om ett dusintal föreläsningar, halvdussinet seminarier kopplade till anvisad litteratur, exkursioner till skånska godsmiljöer och till Själland, en längre studieresa i maj över en vecka till ett 15-tal ’restaurerade’ historiska trädgårdar, parker och landskap i södra och mellersta Sverige (fig. 3), samt en större övningsuppgift i grupp. Under några tidiga år fanns det också utrymme för en längre studieresa på kontinenten, till Tyskland, Nederländerna och England. Resan gick till de största och främsta, mest uppmärksammade men också de mest problematiska, restaureringsprojekten i Europa, till formella barockanläggningar (Het Loo, Nordkirchen och Hampton Court), såväl som till vidsträckt landskapsarkitektur (Babelsberg, Wörlitz, Pains-hill och Stowe) för att bara nämna några.

Kursen ”Bevarande, vård och restaurering av historiska trädgårdsanläggningar” firar nästa år sitt tolvårsjubileum. Den går för närvarande bara vartannat år, vilket är föremål för diskussion, efterfrågan är större. På samma sätt som hela kompetensområdet TPL (se nedan) är kursen också ett levande exempel på en mötesplats för skilda discipliner, eller åtminstone för studenter med olika utbildningsbakgrund. Förra året fanns studerande med bakgrunder på landskapsarkitekt-, landskapsingenjör- och träd-

<sup>2</sup>Kåring 1997, s. 24.

<sup>3</sup>Kursen presenteras vidare på SLUNIK, SLU:s kurshemsidor: <http://slunik.slu.se/>

<sup>4</sup>För en presentation av ICOMOS och ICOMOS Sverige, se: <http://www.icomos.se/>

gårdsingenjörprogrammen på SLU, Alnarp, blivande trädgårdsmästare och byggnadsantikvarier. Detta har också varit förhållandet under de flesta år kursen gått. Grupperna har växlat i storlek från ca 10 till 25 deltagare.

### ”Skånska gods och gårdar - att förvalta upp mot tusen trädgårdsår”

Den största och kanske viktigaste delen i kursen har upptagits av arbeten om skånska slotts-, gods- och gårdsanläggningar, ofta med medeltida anor och med lång ägarkontinuitet. Uppgiften har formulerats: ”Skånska gods och gårdar – att förvalta upp mot tusen trädgårdsår”. Studenterna har i denna, i grupper om i regel fyra–fem personer, ibland fler, under kursens tre månader arbetat med hela bevarande- och restaureringsprocessen: med arkiv-, litteratur- och fältstudier över värderings- och målsättningsdiskussioner till upprättande av koncept för ett långsiktigt bevarande, och eventuellt restaurering, samt början till vård- och skötselplaner.

Resultatet har blivit imponerande. Arbetena är med tanke på sammanhanget och förutsättningarna mycket omfattande, väl genomarbetade och också mycket varmt mottagna av godsägarna i fråga. Samarbetet med Sveriges Jordägareförbund (Skåne-Blekinge) har varit och är gott, och framförallt med Catherine von Arnold (Jordberga) i förbundets kulturkommitté, och har successivt utvecklats genom åren med flera *spin off*-effekter och utbildningssatsningar som följd. På en upprättad lista betas nu successivt nya skånska godsanläggningar av. Kursen avslutas varje år med ett par seminariedagar med längre redovisningar där godsägarna ifråga liksom andra uppdragsgivare och intresserade är inbjudna och deltar.

De 18 anläggningar som hittills studerats, undersökts och dokumenterats är följande:<sup>5</sup>

- 1999 Skarhult, Svenstorp, Vrams Gunnarstorp
- 2001 Krageholm, Skabersjö
- 2003 Malmös parker: Kungsparken och Slottsparken
- 2005 Börringekoster, Marsvinsholm, Ruuthsbo, *Stora Markie*
- 2007 Charlottenlund, *Jordberga*, Näsbyholm, *Rosendal*
- 2009 *Ellinge*, *Gyllebo*, *Vegeholm*

<sup>5</sup>Kursiverade anläggningar är per dagens datum publicerade digitalt och/eller i tryckt rapport.



Figur 4. Studentgruppen som arbetat med Gyllebo slott och dess park- och trädgårdshistoria, efter slutredovisningen på Alnarp 28 maj 2009: Karolina Alvaker, Matilda Lindgren, Mia Blücher, Åsa Björklund (ägare till Gyllebo slott) och Ella Klara Östling. (Foto Kjell Lundquist, 28 maj 2009)



Figur 5. Linnés Råshult. Michael Michaelsson är tillsammans med Lena Michaelsson förvaltare av kulturreservatet Linnés Råshult, Sveriges tionde i ordningen. Föreläsning i fält om 1700-talslandskapets hävdregim och framförallt svinrotens (*Scorzonera humilis*) trampkänslighet för 2007: års kursdeltagare. (Foto: Kjell Lundquist, maj 2007)

Var och en av de studerade anläggningarna skulle vara värd en egen utläggning. Alla kan ses som nycklar till viktiga (landskaps) rum och tidsskikt i Skånes historia. Till detta räcker dock inte utrymmet här. Flera av arbetena har dock lett till en publicering vilket gör dem enkelt tillgängliga via bibliotek eller digitalt på webben. Samtliga kan också självfallet göras åtkomliga av Område Landskapsarkitektur, vid LTJ-fakulteten, SLU, Alnarp.

**Skarhult** (Rapport 01:5) och **Svenstorp** (Rapport 01:7) finns publicerade i den tidigare Institutionen för landskapsplanering

Alnarps Rapport-serie, i ett samarbete med Länsstyrelsen i Skåne län. **Stora Markie**, ett av Skånes äldre gods vars kända historia går tillbaka till 1300-talet med flera av de större och kända danska adelsätterna som tidigare ägare, finns också i tryck, i ett samarbete med de nuvarande ägarna Karin och Haqvin Stiernblad med familj (Rapport 06:2). Från och med 2007 blev det möjligt att lägga in även större och kvalitetsgranskade kursarbeten i Sveriges lantbruksuniversitetets biblioteks databas (Epsilon), för i första hand akademiska kandidat- och magister-

arbeten, licentiat- och doktorsavhandlingar. Grupperna som arbetade med **Jordberga** och **Rosendal** tog fasta på denna möjlighet och vidarebearbetade sina arbeten för detta syfte, och idag finns de tillgängliga för hela världen.<sup>6</sup>

I vår färdigställdes också två arbeten från förra året, **Ellinge** och **Gyllebo**, vilka nu både finns i tryck och på nätet (fig. 4).<sup>7</sup>

I skrivande stund pågår arbetet med även göra det så spännande och både förhistoriska och historiska **Näsbyholm**, högt i det låga i Näsbyholmssjön sydväst om Skurup, tillgängligt i tryck och på nätet.

### Dokumentation, beskrivning, analys och värdering av historiska trädgårdsanläggningar

Vid Område Landskapsarkitektur (tidigare Institutionen för landskapsplanering Alnarp) har arbetet med att dokumentera, beskriva, analysera och värdera historiska trädgårdsanläggningar nu pågått i nära tre decennier, inom ramen för kurser, individuella arbeten, projekt- och examensarbeten på främst landskapsarkitekturprogrammet och i form av fristående uppdrag, men under senare år även på landskapsingenjör- och trädgårdsingenjörprogrammen. Ett kanske 80-tal historiska parker och trädgårdar har för närvarande behandlats. Många av arbetena är publicerade sedan länge och återfinns också i institutionens Stencil- och Rapport-serier samt i serien *Stad & Land*. Inom ramen för en tidigare grundkurs i "Trädgårdshistoria" har under flera år och för närvarande mer än 200 skånska kyrkogårdars historia tecknats. Arbetet har skett inom ramen för kompetensområdet TPL ("Trädgård, park och landskap – Historia och kulturarv").<sup>8</sup>

Det är ett tacksamt konstaterande att såväl arbetet med de skånska slotts- och godsanläggningarna som landets historiska trädgårdsanläggningar i övrigt ligger helt i *Florensdeklarationens* anda. I deklarationens avslutande 25:e artikel påminns vi om detta, och om ansvaret:

"Intresset för de historiska trädgårdsanläggningarna bör stimuleras genom varje åtgärd som kan tänkas betona deras stora värde för vårt kulturarv, samt öka kunskapen om, och uppskattningen av dem. Sådana åtgärder kan till exempel vara stöd till forskning och internationella utbyten, utgivning av publikationer riktade till en intresserad allmänhet, besöks- och mediala arrangemang som ökar förståelsen för betydelsen av våra historiska arvedelar, samt uppskattning av, och respekt för naturen (fig. 5). Anläggningar av yppersta klass och historisk betydelse skall föreslås upptas på Unesco:s världsarvslista (World Heritage List)."

Därför detta faktablad!

### Referenser

Almér, Lisa, Bergenstrand, Anna, Dahlström, Anette, Danielsson, Linda, Günzel, Pia, Kjellén, Anton, Larsson, Charlotte, Lindeberg, Carina och Persson, Åsa, 2001, *Skarhults trädgårdar och parker - historisk dokumentation och åtgärdsförslag*, Rapport 01:5, Institutionen för landskapsplanering Alnarp, SLU.

Alvaker, Karolina, Blücher, Mia, Lindgren, Matilda och Östling, EllaKlara, 2010, *Gyllebo Slott. Parkens och trädgårdens historia, nutid och framtid*, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp.

Bonnier, Ann Catherine och Lundquist, Kjell (redaktörer), 1966, *Historiska parker och*

*trädgårdar – ett arv att vårda och sköta*, Riksantikvarieämbetet.

*Florensdeklarationen*, 1982, ICOMOS, [http://www.icomos.se/pdf/Florensdeklarationen\\_1982.pdf](http://www.icomos.se/pdf/Florensdeklarationen_1982.pdf)

Hansson, Jeanette, Karlsson, Lisa, Lenning, Josefine, Lindblad, Camilla, Linderöth, Anna, Lundell, Jeannette, Thelin, Hanna och Thott, Anna, 2001, *Svenstorp - en historisk trädgård i levande tradition*, Rapport 01:7, Institutionen för landskapsplanering Alnarp, SLU.

Henriksson, Karin, Ingemansson, Karin och Samuelson, Eva-Marie, 2010, *Ellinge slott - trädgården och parkens historia vid ett av Skånes äldsta gods*, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp.

Hillep, Üve, Jeschke, Katarina, Sjöberg, Ida och Vinkka, Patricia, 2006, *Stora Markie. Historia, inventering och målsättning rörande trädgård och park*, Rapport 06:2, Institutionen för landskapsplanering Alnarp, SLU.

Kåring, Göran, 1997, Om fetischism och dokumentation, *Kulturmiljövård 4/97*, s. 24-25.

Refererade hemsidor i övrigt enligt noter.

<sup>6</sup>Jordberga: <http://ex-epsilon.slu.se:8080/archive/00002752/>, Rosendal: <http://ex-epsilon.slu.se:8080/archive/00002809/>

<sup>7</sup>Ellinge: <http://stud.epsilon.slu.se/933/>, Gyllebo: <http://stud.epsilon.slu.se/793/>

<sup>8</sup>TPL (Trädgård, park och landskap - Historia och kulturarv) var/är ett kompetensområde vid SLU på Alnarp, med en profil inom forskning och undervisning som omfattar beskrivning, analys och dokumentation av kulturmiljöer i staden och på landsbygden, bevarande- vård- och restaureringsfrågor, förnyelse av äldre bostadsgårdar, parker, kyrkogårdar, kulturväxternas bevarande och förnyelse samt historisk teori och metodutveckling inom landskapsplanering och hortikultur. Undervisningen ges inom ramen för kurser i agrarhistoria, trädgårdshistoria och bevarande, vård och restaurering av historiska trädgårdsanläggningar om sammanlagt ca 60 hp, alla självständiga och individuella arbeten oräknade. Kompetensområdet presenteras utförligt med kurser, forskningsprojekt och publikationer på (den om än vilande) hemsidan: [http://www.lpal.slu.se/ShowPage.cfm?OrgnhetSida\\_ID=407](http://www.lpal.slu.se/ShowPage.cfm?OrgnhetSida_ID=407)